

MỘT SỐ YẾU TỐ ÂM NHẠC TRONG HÁT GHEO PHÚ THỌ

ĐOÀN THỊ THU HÀ

Email: doanthuha10@gmail.com

Trường ĐHSP Nghệ thuật Trung ương

SOME MUSIC FACTORS IN PHU THO GHEO SINGING

TÓM TẮT

ABSTRACT

Trình tự diễn ra Hát Gheo Phú Thọ theo quy luật diễn ra ở mỗi chặng. Trong mỗi chặng đó, có các bài hát mang tính chất đối đáp, hoặc diễn xướng độc lập của một cá nhân. Cấu trúc bài bản trong Hát Gheo Phú Thọ được hiểu là cấu trúc nội tại về âm nhạc nằm trong một bài hát, một tác phẩm âm nhạc. Để thấy được những yếu tố âm nhạc trong Hát Gheo Phú Thọ cần phân tích ba phần trong bài hát căn cứ chức năng và những thanh âm trong điệu hát.

Từ khóa: Yếu tố âm nhạc, cấu trúc, Hát Gheo Phú Thọ

The sequence takes place according to the rules taking place at each stage. In each of these stages, there are songs of a reciprocal nature, or an individual's performance. The basic structure of Phú Thọ is understood as an intrinsic structure of music within a song or a musical work. In order to see the musical elements in the song, there are three parts to the analysis of the song based on the function and the sounds in the song.

Keywords: Musical elements, structure, Phu Tho Gheo singing

Những bài Hát Gheo Phú Thọ được lưu giữ cho đến ngày nay khá hoàn chỉnh về mặt cấu trúc âm nhạc. Căn cứ vào chức năng của mỗi phần trong một bài ca, chúng tôi tạm chia thành các phần mở bài, thân bài và kết bài. Trong đó, phần mở bài và kết bài là phần phụ, phần thân bài là phần chính trong một bài ca. Các bài ca trong Hát Gheo có thể có đầy đủ cả ba phần (mở bài - thân bài - kết bài) hoặc một phần (phần thân), ít bài có hai phần (mở bài - thân bài; thân bài - kết bài).

1. Phần mở đầu

Trong những bài Hát Gheo cổ, phần mở đầu thường là nét giai điệu được hình thành bởi 3 từ: Mà anh ơi! (cũng có thể hát là Là anh ơi!) hoặc Mà chị ơi! (cũng có thể hát là Là chị ơi!). Nét giai điệu của phần mở đầu dạng này được chuyển động trên trục quãng 4 đúng theo hướng giai điệu đi lên. Đây cũng là quãng phù hợp với âm điệu giữa thanh huyền và thanh không dấu.

Ví dụ 1:

Phần mở đầu

Mà anh á ơi! Áy tình cô mà em ơ gặp mà anh á đây...

(Trích Ví mời trâu - dị bản 1)

Cũng có bài có phần đầu là câu nói theo kiểu ngân nga cách điệu, âm điệu quãng hẹp, tiết tấu đều đặn kiểu đồng độ. Câu nói: Em thưa với anh! (hoặc Em thưa với chị) là câu mở đầu bày tỏ tấm lòng kính anh, kính chị của hai làng kết nghĩa.

Ví dụ 2:

Phần mở đầu

Em thưa với anh! Miếng trầu để đĩa bung ra...

(Trích Ví mời trâu - dị bản 2)

2. Phần thân

Phần thân có nhiều dạng cấu trúc khác nhau trong một bài ca. Ở đây chúng tôi quan niệm câu nhạc có cấu trúc gắn liền với câu thơ, vì vậy điểm phân ngắt của các câu thơ cũng chính là điểm phân ngắt của các câu nhạc. Dựa vào tiêu chí đồng dạng về các loại cấu trúc, chúng tôi tạm phân chia thành các dạng cấu trúc sau.

2.1. Nhóm bài ca ở dạng một đoạn đơn

Dạng đoạn nhạc không phân câu

Phân tích bài Giọng sống có thể nhận thấy sự dàn trải, kiểu ngâm ngợi tự do, không có nhịp phách rõ ràng. Đây là những đặc điểm của dạng đoạn nhạc

ARTS

không phân câu. Bài hát như một lời than thở, tự sự về thân phận của người phụ nữ có nhiều tâm trạng. Ví dụ 3:

Người hát: Bà cụ Thơ
Sưu tầm và ký âm: Nguyễn Đăng Hòa

(a)anh (o)ơi (a) bảy giờ cơm roạn mấy nước thối (a)Tăm rắng (a)súc
miệng (a)em ra ngồi mà háu anh (chữ)Em than rắng
thời đêm có (ô) rắng rắng canh (à) (ô)naui. canh.

Dạng đoạn nhạc với lối cấu trúc nhắc lại:

Dạng đoạn nhạc hai câu với lối cấu trúc nhắc lại gồm hai câu nhạc, trong đó câu nhạc thứ hai trình bày nhắc lại câu thứ nhất. Dạng đoạn nhạc này không phổ biến trong Hát Ghẹo Phú Thọ. Hoa thơm là một trong số ít bài có cấu trúc ở dạng đoạn nhạc này. Bài hát có giai điệu nhẹ nhàng, mượt mà, sâu lắng.

Câu nhạc 1 ứng với câu 6:

Hoa thơm lan cảnh vườn hồng

Câu nhạc 2 ứng với câu 8:

Thơm cây thơm rễ, người giống cũng thơm

Sơ đồ của bài hát như sau:

Chức năng cấu trúc	Bộ phận chính	
Câu thơ	6	8
Câu nhạc	Câu 1	Câu 2
Số ô nhịp	7	11
Chất liệu âm nhạc	x	x'

(Xem phụ lục bài *Hoa thơm*)

Dạng đoạn nhạc hai câu không nhắc lại

Các bài có lối cấu trúc ở dạng đoạn nhạc hai câu không nhắc lại có thể kể đến như: *Thuyền ai róc rách*, *Thanh thủy thanh bình*, *Trèo lên quán dốc*, *Lý Sài Gòn*, ... Đơn cử như bài *Thuyền ai róc rách* gồm có hai câu nhạc tương ứng với hai câu thơ (6 + 8). Trong đó:

Câu nhạc 1 tương ứng với câu 6:

Thuyền ai róc rách bên ngòi

Câu nhạc 2 tương ứng với câu 8:

Hay thuyền chủ lái bẻ sồi nhuộm thâm

Sơ đồ của bài hát như sau:

Chức năng cấu trúc	Bộ phận chính	
Câu thơ	6	8
Câu nhạc	Câu 1	Câu 2
Số ô nhịp	11	10
Chất liệu âm nhạc	x	y

(Xem phụ lục bài *Thuyền ai róc rách*)

Dạng đoạn nhạc 3 câu:

Dạng đoạn nhạc 3 câu cũng gặp khá nhiều, đặc điểm của dạng đoạn nhạc này là mỗi một câu thơ tương ứng với một câu nhạc. Như vậy, những bài hát có 3 câu thơ thường có cấu trúc ở dạng đoạn nhạc này.

Bài *Mắc phải nhận vương* có cấu trúc dạng đoạn nhạc gồm có 3 câu nhạc tương ứng với 3 câu thơ (6 + 8 + 8). Trong đó:

Câu nhạc 1 tương ứng với câu 6:

Chuồn chuồn mắc phải nhận vương

Câu nhạc 2 tương ứng với câu 8:

Ai mà vắn vút thời thương nhận cùng

Câu nhạc 3 tương ứng với câu 8:

Cái nổi tình thương là thương nhận cùng

Sơ đồ cấu trúc như sau:

Chức năng cấu trúc	Bộ phận chính			
Câu thơ	6	8	8	
Câu nhạc	Câu 1	Câu 2	Câu 3	Kết bổ xung
Số ô nhịp	6	6	6	3
Chất liệu âm nhạc	x	y	z	

(Xem phụ lục bài *Mắc phải nhận vương*)

Ngoài ra, có thể gặp cấu trúc này qua các bài: *Trông chuôi*, *Xẻ ván*, *Giọng sống*, *Lý giao duyên*, *Dệt gấm thêu hoa*, ...

Dạng đoạn nhạc mang dáng dấp kiểu biến tấu

Theo PGS.TS. Nguyễn Thị Nhung, hình thức biến tấu được bắt nguồn từ dân gian và là dạng cấu trúc được xây dựng chủ yếu dựa trên sự phát triển biến tấu của một hoặc vài chủ đề, từ đó đưa ra nhận định: **Hình thức biến tấu bao gồm phần trần thuật chủ đề và hàng loạt sự nhắc lại chủ đề có thay đổi được gọi là những biến khúc. Nguyên tắc cơ bản trong xây dựng và phát triển của hình thức biến tấu là nguyên tắc nhắc lại - thay đổi.**

Theo đó, chúng tôi nhận thấy một số bài Hát Ghẹo có dáng dấp ở dạng cấu trúc này. Bài *Bà rí* có mô típ đầu tiên là một nét giai điệu đi ngang gồm 3 nốt (đô2) rồi đi lên quãng 3 trưởng. Mô típ này được lặp lại ở ba câu tiếp theo, sau đó giai điệu mới tiếp tục được phát triển theo sự vận động của giai điệu.

Ví dụ 4:

Mô típ chủ đề: 5 nhịp (từ nhịp 1 đến nhịp 5)

Bà rắng bà rí...

Thanh điệu: (\) (\) (\) (/)

ARTS

Biến khúc 1: 5 nhịp (từ nhịp 6 đến nhịp 10)

Thanh điệu: (\) (\) (\) (?)

Biến khúc 1: 5 nhịp (từ nhịp 6 đến nhịp 10)

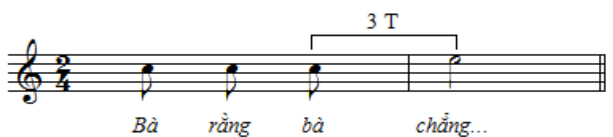
Thanh điệu: (\) (\) (\) (?)

Biến khúc 3: 7 nhịp (từ nhịp 16 đến nhịp 22)

Thanh điệu: (\) (\) (\) (?)

Biến khúc 4: 8 nhịp (từ nhịp 23 đến nhịp 30)

Thanh điệu: (\) (\) (\) (?)

Cấu trúc dạng đoạn nhạc phát triển theo kiểu biến tấu còn gặp ở bài Nuôi chim, Ước gì có lưới, Lúa chín, Bắt ốc,...

2.2. Nhóm bài ca ở dạng hai đoạn

Hai đoạn đơn là hình thức có cấu trúc hai phần, mỗi phần không vượt quá phạm vi đoạn nhạc.

Bài “Làm đàn” thuộc dạng cấu trúc hai đoạn đơn. Bài ca được hình thành bởi hai cặp lục bát. Trong đó, đoạn 1 tương ứng với cặp lục bát đầu tiên, và đoạn 2 tương ứng với cặp lục bát còn lại.

Như vậy:

Đoạn 1 (a): gồm có 2 câu

Câu nhạc 1 tương ứng với câu 6:

Em làm đàn cho mướp nó leo

Câu nhạc 2 tương ứng với câu 8 mở rộng:

Nó nở trăm hoa nghìn nụ nó theo anh về

Đoạn 2 (b): gồm có 2 câu

Câu nhạc 1 tương ứng với câu 6:

Anh về thăm quán thặng quê

Câu nhạc hai tương ứng với câu 8:

Thăm cha thăm mẹ chớ hề thăm ai

Sơ đồ cấu trúc như sau:

Chức năng cấu trúc	Bộ phận chính			
	Đoạn a		Đoạn b	
Câu thơ	6	8	6	8
Câu nhạc	Câu 1	Câu 2	Câu 1	Câu 2
Số ô nhịp	8	6	3	8
Chất liệu âm nhạc	x	y	y	z

(Xem phụ lục bài *Làm đàn*)

2.3. Nhóm bài ca phân theo trở

Cấu trúc phân theo trở hát thường dành cho những bài ca có nội dung khá dài. Thường gặp nhất là lối phân chia ở dạng mỗi trở tương ứng với một cặp lục bát như trong bài Nuôi chim. Đây là một bài hát gồm có 7 trở như sau:

Trở 1: từ nhịp 1 => 16

Trở 2: từ nhịp 17 => 32

Trở 3: từ nhịp 33 => 47

Trở 4: từ nhịp 48 => 60

Trở 5: từ nhịp 61 => 73

Trở 6: từ nhịp 74 => 87

Trở 7: từ nhịp 88 => 98

3. Phần kết bài

Phần kết bài tuy là một bộ phận phụ trong một hình thức, nhưng nó lại rất quan trọng trong việc tạo nên những đặc điểm riêng biệt của mỗi thể loại. Ở Hát Ghẹo Phú Thọ, nếu mở đầu là câu hát: *Mà anh ơi!* Hoặc: *Mà chị ơi!* thì kết thúc sẽ là câu nói: *Em thưa anh ạ!* Hoặc: *Em thưa chị ạ!* Những câu thưa gửi trong Hát Ghẹo Phú Thọ đã đi vào văn hóa đời sống của người dân nơi đây. Cho đến nay, gặp những cụ ông, cụ bà, khi kể về Hát Ghẹo làng mình họ vẫn không quên những câu nói này trong giao tiếp hàng ngày.

Có thể lấy một ví dụ trong bài *Gặp nhau*, do cụ Tạ Thị Sỡ (93 tuổi) hát, có cấu trúc đầy đủ như sau:

Mở bài:

Mà anh ơi!

Thân bài:

Gặp anh ở quãng đường này

Ông tơ thời vắng, mẹ thầy thời xa

Lấy ai so tuổi cho ta

Mượn người hàng xóm biết là không nên.

Kết bài:

Em thưa anh ạ!

Có thể nói, những bài Hát Ghẹo cổ thường có ba phần: mở bài - thân bài - kết bài. Những bài giọng sông và sang giọng thường chỉ có phần thân với những cấu trúc trên. Âm nhạc Hát Ghẹo Phú Thọ rất dễ nghe và gần gũi với nhân dân, không quá khó hát như dân ca Quan họ nhưng lại dễ làm xao xuyến

ARTS

lòng người. Qua hệ thống các bài Hát Ghẹo ta có thể nhận thấy sự phong phú về làn điệu, bài bản; sự sâu sắc ẩn chứa trong lời ca; sự dí dỏm, bông đùa, hồn nhiên của tuổi mới lớn; và cả những tâm sự thầm kín cũng được đưa vào Hát Ghẹo.

Những đặc điểm về âm nhạc như: Cấu trúc tương đối hoàn chỉnh; thang âm có các dạng từ 3 âm đến 5 âm, có những bài ở dạng đan xen thang âm; nhịp điệu dạng đơn hoặc nhịp biến đổi; âm điệu phát triển từ dễ đến khó; âm vực từ hẹp đến rộng;... đã cho thấy Hát Ghẹo có sự bồi đắp, phát triển qua các giai đoạn trong quá khứ, đi từ đơn giản đến tương đối phức tạp, cho đến khi trở thành một cuộc Hát Ghẹo với những quy luật nhất định. Điều đó làm cho Hát Ghẹo Phú Thọ vừa có nét chung với dân ca Việt Nam, vừa có nét riêng của quê hương Phú Thọ.

Trong lịch sử phát triển của mình, những giá trị văn hóa tín ngưỡng nói chung, của âm nhạc Hát Ghẹo nói riêng đã bị thất thoát một phần đáng kể. Việc nghiên cứu tìm hiểu những giá trị đó sẽ giúp cho thế hệ sau này biết nâng niu, quý trọng những sản phẩm của ông cha để lại. Đó là những sản phẩm có giá trị về mặt tinh thần, đó là cái nền vững chắc nhất của khối quan hệ cộng đồng.

TÀI LIỆU THAM KHẢO

1. Nguyễn Trọng Ánh (2000), *Âm nhạc Quan họ, Viện Âm Nhạc Hà Nội.*
2. Đào Việt Hưng (1999), *Tìm hiểu dân ca người Việt Bắc Trung Bộ, Nxb Âm nhạc, Hà Nội.*
3. Phạm Thúy Hoan (1992), *Dân ca Việt Nam, Nxb Trẻ, TP.Hồ Chí Minh.*
4. Phạm Minh Khang, *Thang âm điệu thức trong âm nhạc truyền thống Việt Nam, Tạp chí Văn hóa Nghệ thuật số 2/2004.*
5. Phạm Minh Khang, *Vai trò của quãng 4 trong âm nhạc, Tạp chí Nghiên cứu Văn hoá Nghệ thuật số 2/1987.*
6. Nguyễn Xuân Kính, Lê Ngọc Cảnh, Ngô Đức Thịnh (tuyển chọn và biên tập) (1989), *Văn hoá dân gian những lĩnh vực nghiên cứu, Nxb Khoa học xã hội, Hà Nội.*
7. Ngô Sĩ Liên (1972), *Đại việt sử ký toàn thư, Nxb Khoa học xã hội, Hà Nội.*
8. Nguyễn Thụy Loan, *Dân ca người Việt và vấn đề tác động của thanh điệu đối với sự hình thành, phát triển của ca nhạc ngũ cung, Tạp chí Văn hoá nghệ thuật Hà Nội số 4/1991.*
9. Nguyễn Thụy Loan (1993), *Lược sử âm nhạc Việt Nam, Nhạc viện Hà Nội, Nxb Âm nhạc.*
10. Nguyễn Thụy Loan (1993), *Về một lý thuyết điệu thức của người Việt Tìm về bản sắc dân tộc của văn hoá, Tạp chí Nghiên cứu Văn hoá nghệ thuật Hà Nội.*

11. Tú Ngọc, *Tìm hiểu giai điệu dân ca Việt Nam, Tạp chí Âm nhạc số 3/1979.*
12. Nguyễn Thị Nhung, *Tìm hiểu cấu trúc thể loại một đoạn trong dân ca người Việt, Tạp chí Văn hoá dân gian số 4,5/1982.*
13. Nguyễn Thị Nhung (1996), *Thể loại âm nhạc, Nxb Âm nhạc, Nhạc viện Hà Nội.*
14. Nguyễn Thị Nhung (1997), *Hình thức âm nhạc, Nxb Giáo dục.*
15. Hồng Thao, *Bàn về thang âm điệu thức người Việt, Tạp chí Âm nhạc số 2/1992.*
16. Ngô Đức Thịnh, Nguyễn Xuân Kính (tổ chức bản thảo) (1990), *Văn hoá dân gian những phương pháp nghiên cứu, Nxb Khoa học xã hội, Hà Nội.*
17. Phạm Trọng Toàn (2007), *Tương đồng và khác biệt giữa hát Xoan, hát Ghẹo Phú Thọ và Quan họ Bắc Ninh, Luận án Tiến sĩ Văn hóa học.*
18. Tô Vũ, *Ngôn ngữ âm nhạc trong thang âm điệu thức, Tạp chí Văn hoá nghệ thuật số 11/1995.*
19. Nguyễn Viêm (1995), *Truyền thống Âm nhạc Việt Nam, Viện Âm nhạc và Múa.*
20. Trần Quốc Vượng (1977), *Cơ sở văn hoá Việt Nam, Nxb Giáo dục, Hà Nội.*